

IZVJEŠTAJ SA KONFERENCIJE

Osiguravanje pravde, reparacija i rehabilitacije za žrtve seksualnog nasilja u ratu

Sarajevo, 5-6.septembar, 2012. godine

Ministarstvo
za ljudska prava
i izbjeglice

Ministry for
Human Rights
and Refugees

STOP RAPE NOW
UN ACTION AGAINST SEXUAL VIOLENCE IN CONFLICT

UVOD

Populacijski fond Ujedinjenih nacija (UNFPA) i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine (MHRR) su organizirali konferenciju pod nazivom **Osiguravanje pravde, reparacije i rehabilitacije za žrtve seksualnog nasilja u ratu** u Sarajevu, 5-6. septembra, 2012. Ova konferencija je bila jedinstvena na više načina. Po prvi put su vlasti Bosne i Hercegovine, putem Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH bili jedan od domaćina događaja koji je okupio preko 100 učesnika iz regije, a i šire, koji su predstavljali različite segmente društva – preživjele žrtve seksualnog nasilja u ratu, aktiviste za prava žena, predstavnike organizacija civilnog društva koji pružaju usluge i podršku preživjelima, predstavnike relevantnih institucija vlasti, međunarodnih organizacija i akademskih institucija. Konferencija je imala za cilj da obezbijedi forum za praktičare i aktiviste kako bi se okupili i učili jedni od drugih, diskutovali, pojasnili i kodificirali svoje zajedničke ciljeve i iskustva, te kako bi raspravljali o problemima i preprekama sa kojima su se suočili u provođenju svojih aktivnosti. Konferencija je također poslužila kao forum za početak oblikovanja i definiranja okvira za unaprijeđenje rada po pitanjima seksualnog nasilja u ratu.

Konferencija je organizirana kao sastavni dio UNFPA projekta putem kojeg se pruža tehnička i finansijska podrška Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice za razvoj *Programa za poboljšanje položaja žena žrtava ratnog silovanja, seksualnog zlostavljanja i drugih oblika torture u BiH*. Ovaj projekat implementiraju UNFPA i MHRR, a finansira ga *UN Action against Sexual Violence* i provodi se u periodu 2010 – 2012.

SAŽETAK

Iako postoje razlike u tome kako su organi vlasti i nevladine organizacije pristupile pitanju seksualnog nasilja u ratu nakon masovnih zločina koja su se desila u zemljama bivše Jugoslavije, diskusija na konferenciji je ukazala na nekoliko pitanja koja su bila zajednička u životima preživjelih žrtava u postkonfliktnom kontekstu njihovih zemalja:

- Broj ratnih zločina seksualnog nasilja koji su procesuirani je na izuzetno niskom nivou – **istovremeno borba protiv nekažnjivosti ostaje na vrhu liste prioriteta za žrtve;**
- Žrtve seksualnog nasilja u ratu su i dalje društveno i ekonomski marginalizirane – **ni jedna od zemalja u regiji nema sveobuhvatne programe reparacija, politike stambenog zbrinjavanja, podrške u edukaciji i slično;**
- Komplicirani pravni okviri, ili čak potpuno odsustvo prava za žrtve silovanja u ratu, otežavaju pristup adekvatnoj zdravstvenoj i mentalnoj zaštiti – **istovremeno neizliječene ratne traume se produbljuju što dovodi do pogoršanja zdravstvenog i općeg stanja preživjelih žrtava;**
- Podrška države u vidu adekvatnih zdravstvenih i psihosocijalnih usluga za preživjele žrtve seksualnog nasilja je do sada uglavnom izostala – **u međuvremenu, nevladine organizacije su uskočile i odigrale važnu ulogu u pružanju pomoći i podrške žrtvama.**

O ovim segmentima je temeljito diskutovano u toku različitih sesija konferencije, ali su brojni učesnici iskazali potrebu za iznalaženjem prostora za daljnje diskutovanje o ovim pitanjima u vidu različitih foruma, manjih ekspertnih grupa, okruglih stolova i slično.

PREGLED SESIJA

UVODNA IZLAGANJA

Na otvaranju konferencije, učesnicima se obratila **gđa. Nuzhat Ehsan**, predstavnik UNFPA za Ukrajinu, direktorica UNFPA za BiH; **gosp. Vjekoslav Bakula**, savjetnik ministra, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH; **gđa. Enisa Salčinović**, preživjela žrtva seksualnog nasilja u ratu; **gđa. Emine Bozkurt**, Evropski parlament, članica parlamenta; **gđa. Erika Kvapilova**, UN Women, regionalna direktorica programa.

“Namjera UNFPA je da, zajedno sa našim sestrinskim agencijama težimo ka postizanju institucionaliziranog i održivog odgovora na ova pitanja. Smatramo da je Programa za poboljšanje položaja žena žrtava ratnog silovanja, seksualnog zlostavljanja i drugih oblika torture u BiH ključni dio te institucionalizacije i stoga se radujemo produbljivanju našeg partnerstva sa Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice kroz zajedničke projekte koji podržavaju provođenje Programa” – gđa. Nuzhat Ehsan, predstavnik UNFPA za Ukrajinu, direktorica UNFPA za Bosnu i Hercegovinu

„Kao žrtva teškog nasilja, želim vam reći da mi žrtve ne tražimo milosrđe - ali umjesto toga tražimo svoja prava, pravdu i sistem koji će osigurati da se isto ne ponovi u budućnosti, da su žrtvama omogućeni human tretman i usluge i da se žrtve ne stide onoga ko su“ – gđa. Enisa Salčinović, predstavnik žena žrtava silovanja, uvodni govor

„2010. godine sam imala privilegiju da se upoznam i čujem priče jakih i hrabrih žena iz Bosne i Hercegovine koje nadahnjuju. Bila sam jako i duboko dirnuta. To je razlog zbog kojeg sam ovu temu uvrstila na dnevni red Evropskog parlamenta, apelovala na bosanske vlasti na državnom nivou i oba entiteta, bosanskog ombudsmena i evropskog komesara Fülea, Visoku predstavnicu Catherine Ashton da daju prioritet ovom pitanju i zatražila razvijanje strategije kako bi se konačno omogućila reparacija i pravda za žrtve seksualnog nasilja u ratu, čineći ovo pitanje mjerljivim uvjetom za napredak BiH ka Uniji”. – gđa. Emine Bozkurt, Evropski parlament, članica parlamenta, uvodni govor

POIMANJE I REAGIRANJE NA SEKSUALNO NASILJE U RATU

Gđa. Madeleine Rees, generalna sekretarica, Međunarodna liga žena za mir i slobodu

Konferencija je započela sa izlaganjem o *Poimanju i reagiranju na seksualno nasilje u ratu*, koje je održala gđa. Madeleine Rees. Prilikom izlaganja gđa. Rees je dala uvod u koncept seksualnog nasilja u ratu i njegovo mjesto u sklopu međunarodnog prava. Međunarodno humanitarno pravo, međunarodno krivično pravo (npr. *ad hoc* tribunali za bivšu Jugoslaviju, ICTY, te Ruanda, ICTR), međunarodno pravo ljudskih prava, regionalni mehanizmi poput Evropske

Konvencije o ljudskim pravima, te nacionalni zakoni, čine okvir za provođenje aktivnosti koje imaju za cilj borbu protiv seksualnog nasilja u ratu.

U svom izlaganju, gđa. Rees se fokusirala na jednak i efikasan pristup pravdi za žene (pristup pravdi kao jedno od pravnih sredstava koje propisuju Osnovna načela UN). U toku izlaganja gđa. Rees je identificirala tri veoma specifična pitanja o kojima praktičari, posebno stručnjaci unutar pravosuđa, trebaju razmisliti:

- Da li je zakon uistinu uspio da opiše iskustva žena u ratu;
- Da li način na koji se istražuje seksualno nasilje pomaže u razumijevanju tog iskustva iz perspektive žene;
- Da li sadašnja praksa doprinosi diskriminaciji tokom procesa ostvarivanja pravde.

PRAVO NA REPARACIJU ZA ŽENE ŽRTVE NASILJA

Gđa. Rashida Manjoo, Specijalna izvjestiteljica UN o nasilju nad ženama, njegovim uzrocima i posljedicama

Polazna tačka gđe. Manjoo na ovom izlaganju je bio tematski izvještaj koji je ona 2010. dostavila Vijeću za ljudska prava – *Promoviranje i zaštita svih ljudskih prava, građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturalnih prava, uključujući pravo na razvoj*. Izvještaj se fokusirao na temu reparacija za žene koje su doživile seksualno nasilje, kako u miru tako i u sukobu. Unutar okvira međunarodnog prava jedan od ciljeva reparacija jeste "vraćanje" dostojanstva žrtvama. Kada su u pitanju preživjeli seksualnog nasilja u ratu u programe reparacije neophodno je uvesti dodatnu dimenziju – reparacije bi trebale imati i transformirajući učinak budući da se seksualno nasilje u ratu treba posmatrati unutar konteksta rodne neravnopravnosti koja je postojala u društvu prije samog konflikta.

Čak i u nekonfliktnim scenarijima, nasilje nad ženama je dio većeg sistema rodne hijerarhije koja se jedino može u potpunosti shvatiti ako se posmatra u širem strukturalnom kontekstu. Stoga, adekvatne reparacije za žene se ne mogu ogledati samo u tome da se one vrate tamo gdje su bile prije pojedinačnog slučaja nasilja. Nakon masovnih zločina, države imaju mogućnost da preispitaju i

reformiraju sisteme i politike koje su doprinijele diskriminaciji i marginalizaciji određenih grupa. Programi reparacija koji imaju za cilj da daju odgovor na uzroke i posljedice kršenja ljudskih prava u ratnom kontekstu, te da operacionaliziraju princip rodne ravnopravnosti, antidiskriminacije i uključenosti i osnaživanje žrtava, mogu unaprijediti ove ciljeve i imati istinski transformirajući učinak na žrtve, društva i države.

SITUACIONA ANALIZA I PREGLED AKTIVNOST ŠIROM REGIJE

Naredna situaciona analiza i pregled aktivnosti u zemljama regiona su proistekli iz panel sesije na kojoj su izlagali kako predstavnici vladinog, tako i nevladinog sektora (putem svojih prezentacija) te kroz diskusiju u toku cijele konferencije.

BOSNA I HERCEGOVINA

U Bosni i Hercegovini, zbog njene složene ustavne strukture, provedba međunarodnih obaveza, uključujući obaveze koje se odnose na borbu protiv seksualnog nasilja, se pokazao kao težak proces. Unatoč međunarodnim obavezama zemlje, međuinstitucionalna komunikacija i razmjena informacija po pitanjima međunarodnih standarda i obaveza, a posebno između kreatora politika i lokalnih organa vlasti, je veoma slaba. U kontekstu legislative, civilne žrtve rata, uključujući žrtve seksualnog nasilja, nemaju jednak pristup mehanizmima tranzicijske pravde. U praksi, došlo je do miješanja mehanizama tranzicijske pravde sa odredbama socijalne zaštite koja se ne odnose na ratni sukob.

U toku diskusije proizašla su sljedeća pitanja: procesuiran je mali broj predmeta ratnog zločina seksualnog nasilja; žrtve imaju potrebu za besplatnom pravnom pomoći koja im nije dostupna; država nema programe reparacija koji bi omogućili nediskriminatorski pristup mjerama reparacija za sve žrtve kako to propisuju međunarodni standardi; kompliciran pravni okvir u oba entiteta otežava pristup socijalnoj zaštiti; te nepostojanje pristupačnih i adekvatnih usluga za mentalnu i zdravstvenu zaštitu, uključujući reproduktivno zdravlje, dovodi do dodatnih trauma i pogoršanja psihološkog stanja preživjelih žrtava. Pored toga, žrtve seksualnog nasilja se suočavaju sa brojnim problemima kada se vrate u prijeratna mjesta prebivališa. Oni se još uvijek suočavaju sa stigmatiziranjem, a odnos društva prema njima dodatno utiče na njihovu traumu.

Dok su nevladine organizacije poput *Vive Žene*, *Medica Zenica*, *Žene Ženama*, *Horizonti Tuzla*, *Naš glas*, *Snaga Žene*, *Žena BiH Mostara* i brojne druge, provodile aktivnosti u cilju pomoći i podrške žrtvama,

sistemska podrška od strane institucija vlasti je izostala. Međutim, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, uz podršku UNFPA, je u fazi finalizacije razvoja *Programa za poboljšanje položaja žena žrtava ratnog silovanja, seksualnog zlostavljanja i drugih oblika torture u BiH*. Ovaj Program će osigurati da institucije vlasti iskoriste već postojeće kapacitete civilnog društva, posebno ženskih organizacija, za provođenje programa rehabilitacije ali isto tako će osigurati neophodnu podršku za rad tih organizacija. Koncept koji se zagovara je zasnovan na potrebi da se osigura pristup fer suđenjima (procesuiranje svih ratnih zločina), pravo na naknadu koja ne bi trebalo ugroziti pravo na osnovnu socijalnu zaštitu, te osiguravanje resocijalizacije i rehabilitacije žena žrtava seksualnog nasilja u ratu. Ovaj Program će biti završen u novembru 2012. godine. Uporedo sa razvijanjem ovog Programa, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice također predvodi izradu Strategije tranzicijske pravde za Bosnu i Hercegovinu. Ova dva dokumenta, zajedno sa Državnom Strategijom za ratne zločine čine okvir za rješavanje naslijeđa masovnih zločina koja su se desila u Bosni i Hercegovini u periodu 1992-1995.

Na ovom izlaganju predstavljen je i rad NVO organizacija u Bosni i Hercegovini kroz primjer NVO "Vive Žene" čije su aktivnosti usmjerene na zacjeljivanje ratnih trauma i otvaranje odjela za ambulantna liječenja, dokumentacija, edukacija i rad na nivou zajednice. Lobiranje i zastupanje potreba korisnika čini sastavni dio rada Vive Žene, a to se provodi putem kontakata sa odgovarajućim ministarstvima i stručnjacima, medijskim prezentacijama i organiziranim kampanjama.

SRBIJA

Pravni okvir po pitanju ravnopravnosti spolova u Srbiji se naslanja na brojne propise: Ustav Republike Srbije, Zakon o ravnopravnosti spolova, Kazneni zakon, Zakon o zabrani diskriminacije, Državna Strategija za unaprijeđenje statusa žena i unaprijeđenje ravnopravnosti spolova, Državni Akcioni plan za implementaciju Strategije za unaprijeđenje statusa žena i unaprijeđenje ravnopravnosti spolova, Državna Strategija za sprječavanje i borbu protiv nasilja nad ženama i porodičnog nasilja, Državni Akcioni Plan za implementaciju Rezolucije Vijeća sigurnosti UN 1325 – žene, mir i sigurnost u Republici Srbiji 2010-2015. Međutim, i pored širokog pravnog okvira vrlo je malo ili nimalo posla urađeno od strane vlasti kada je riječ o borbi protiv seksualnog nasilja u ratu, posebno kada je u pitanju rad sa žrtvama seksualnog nasilja u toku ratova u regiji.

Rad nevladinih organizacija iz Srbije je predstavljen primejrom organizacije „Žene u crnom“. Žene u crnom su aktivne od 1992. godine. U toku rata u Bosni i Hercegovini (1992-1995) Žene u crnom su zahtijevale uspostavljanje međunarodnog suda u čijem sastavu bi samo bile žene u cilju procesuiranja ratnih silovanja. One su također tražile od vlada koje su primale izbjeglice da ženama koje su preživjele seksualno nasilje u ratu omoguće politički azil, te da međunarodna zajednica izvrši pritisak na režime bivše Jugoslavije da se raspuste logori, privatni zatvori, te vojni bordeli unutar kojih je seksualno ropstvo žena legalizirano. U toku rata održavana je kontinuirana solidarnost između žena pojedinaca, kao i profesionalnih NVO organizacija i udruženja feministkinja iz Beograda sa organizacijama iz BiH. Danas, Žene u crnom, zajedno sa brojnim organizacijama širom regije su dio inicijative za Ženski sud za bivšu Jugoslaviju kao načina alternativnog mehanizma za pravdu. Namjera ženskih sudova je da se da prostor ženama da svjedoče o svojim svakodnevnim iskustvima nepravde i da se kreiraju novi koncepti pravde i mira.

HRVATSKA

Danas, 20 godina nakon rata, žene koje su preživjele ratna silovanja u Hrvatskoj nisu u mogućnosti da ostvare bilo koja od njihovih zakonskih prava, niti su u mogućnosti da steknu status koji odgovara njihovim potrebama. U Hrvatskoj ne postoji zakon koji regulira status žena žrtava ratnih silovanja. Međutim, ove godine je oformljena radna grupa kako bi izradila zakonske propise. To se dogodilo tek nakon što su preživjele žrtve odlučile da progovore o tome kroz šta su prošle i kako danas žive: bez finansijske pomoći, nezaposleni, te sa umanjnim radnim sposobnostima kao direktan rezultat trauma koje su iskusili. Država nema adekvatne stambene politike i edukativnu podršku za njihovu djecu. Žene preživjele žrtve koje danas žive u Hrvatskoj nisu ekonomski nezavisne, većina njih nema odgovarajuće zdravstveno osiguranje, odnosno pristup odgovarajućoj psihosocijalnoj podršci. One žive sa potisnutom traumom, kao i teretom, koji uglavnom nastaje kao rezultat neispričanih trauma, što ometa njihov povratak na mjesta na kojima su živjele prije rata, što znači da one ne podnose zahtjeve za povratom imovine. One ne primaju nikakvu naknadu na osnovu posljedica torture kroz koju su prošle.

Na konferenciji je predstavljen rad NVO organizacija iz Hrvatske kroz primjer Centra za žene žrtve rata ROSA, koji je osnovan 1992. Centar za žene žrtve rata organizira grupe samopomoći na više od 25 lokacija; oni pružaju psihosocijalnu pomoć, finansijsku i ostale oblike materijalne pomoći za hitne medicinske potrebe, te osnovne životne potrebe, kao i individualno savjetovanje. „Kuća ROSA” je obezbijedila smještaj za žene i djecu koji su posebno bili traumatizirani nasiljem, a također su radile sa ženama iz ratom razorenih područja zapadne Slavonije, u etnički podijeljenim zajednicama kao što su Pakrac, Petrinja i okolna sela. Kao i Žene u crnom, jedan od glavnih zahtjeva Centra za žene žrtve rata su prava žena silovanih u ratu da dobiju azil u stranim zemljama. Danas Centar za žene žrtve rata ROSA je također dio Inicijative za Ženske sudove za bivšu Jugoslaviju.

KOSOVO

Procijenjeno je da je 10,000 do 20,000 žena i djevojaka pretrpjelo seksualno nasilje u toku ratnih dešavanja na Kosovu, mada ne postoje egzaktno procjene. Istrage i procesuiranje ratnih silovanja i ostalih krivičnih djela koja su počinjena nad ženama je i dalje na niskom nivou, te je samo nekoliko optužnica za ratno silovanje i ostala krivična djela nad ženama podignuto protiv počinitelja. I pored hiljadu primjera seksualnog nasilja na Kosovu, niti jedna osoba nije osuđena za seksualno nasilje nad ženama na Kosovu. Žrtve seksualnog nasilja nisu uključene u zakon o civilnim žrtvama rata. Oni ne mogu potraživati nikakva pravna sredstva niti javne usluge koje bi im konkretno pomogle. Reparacije nisu dostupne za osobe koje su pretrpjele seksualno nasilje na Kosovu. Socijalne stigme u pogledu seksualnog nasilja ometaju pravdu, ponižavaju osobe koje su pretrpjele nasilje i uništavaju porodice i zajednice. Slabi zdravstveni sistemi i sistemi socijalne zaštite čine žene posebno osjetljivim skupinama po pitanju marginalizacije i siromaštva (npr. bez zdravstvenog osiguranja, skupi lijekovi).

U nedostatku sistematske podrške od strane organa vlasti, NVO organizacije su odigrale značajnu ulogu u pomoći osobama koje su pretrpjele seksualno nasilje. NVO pružaju različite usluge, uključujući psihosocijalnu podršku (npr. iz Rehabilitacionog Centra za žrtve torture i Medica Kosova) i aktivnosti podizanja nivoa svijesti u cilju poticanja ključne javne potpore i razumijevanja za osobe koje su pretrpjele

nasilje. Iako su žene, koje su pretrpjele seksualno nasilje u toku rata, dobile najmanji stepen pažnje od ključnih institucija u proteklih 13 godina, nedavno je došlo do određenih pomaka – npr. EULEX je počeo da istražuje nekoliko slučajeva koji se tiču navodnog seksualnog nasilja nad ženama, a Ministrica za evropske integracije je oformila konsultativnu grupu, koju čine iskusne ženske NVO organizacije kako bi uputili institucije koje korake trebaju preduzeti. Komisija za ljudska prava, jednakost spolova i nestale osobe također radi sa gore spomenutom konsultativnom grupom kako bi se žene uključile u Zakon o civilnim žrtvama, ne kao osobe sa invaliditetom nego kao preživjele žrtve rata.

Na konferenciji, nevladine organizacije sa Kosova je predstavljala Mreža žena Kosova (KWN), mreža koju čine 91 različite organizacije žena koje su rasprostranjene širom Kosova. Misija Mreže žena Kosova (KWN) je da podrži, zaštiti i promovira prava i interese žena i djevojaka širom Kosova, neovisno o njihovim političkim uvjerenjima, vjeri, starosti, nivou obrazovanja, seksualnoj orijentaciji i sposobnostima.

PANEL DISKUSIJA: BORBA PROTIV NEKAŽNJIVOSTI

Žrtve seksualnog nasilja u ratu u zemljama bivše Jugoslavije imaju osjećaj da je pravda spora i nedostižna za njih. Istovremeno, procesuiranje počilaca ovakvih zločina čini važan element u procesu izlječenja. Mnoge žrtve se osjećaju frustrirano zbog sporog napretka u krivičnim postupcima, nedostatku odgovarajućih kanala komunikacije između pravosudnih institucija i javnosti (posebno žrtve svjedoci nemaju dovoljno informacija o fazi istrage ili sudskim postupcima koji su u toku), postojanja prijetnji prema žrtvama svjedocima i nedostatak psihološke i pravne pomoći žrtvama svjedocima prije, tokom i nakon suđenja.

Dio dnevnog reda konferencije je bila panel diskusija o borbi protiv nekažnjivosti sa učesnicima panela iz **Bosne i Hercegovine** (Tužilaštvo BiH, Odjel za ratne zločine, tužilac gosp. Ibro Bulić), **Hrvatska** (Državno Odvjetništvo, Odjel za ratne zločine, gđa. Davorka Čolak) i **Srbija** (Ured Tužioca za ratne zločine, zamjenik tužioca gosp. Milan Petrović).

U toku panel diskusije učesnici konferencije su imali priliku da čuju informacije o broju slučajeva seksualnog nasilja u ratu koji se trenutno procesuiraju, broj presuda i broj istraga u regiji koje su u toku, kao i o izazovima i preprekama sa kojima se tužioci suočavaju u toku svog rada. Ono što se pokazalo zajedničko za sva tri tužioca u pogledu prepreka u njihovom radu je činjenica da je broj krivičnih prijava pokrenutih od strane žrtava ratnog silovanja općenito na niskom nivou, što se može pripisati stigmatizaciji i nedostatku psihološke pomoći žrtvama svjedocima, ne samo u toku nego i nakon postupka.

Pitanje koje je izazvalo najveću pažnju publike je bila regionalna saradnja između tužilaštava, posebno kada je riječ optužnicama protiv okrivljenih koji su živjeli u zemljama u regiji (npr. kada Tužilaštvo BiH podigne optužnicu protiv osobe koja živi u Srbiji). Predstavnici udruženja žrtava su posebno pokrenuli pitanje počinitelja koji su u posjedu dvojnog državljanstva i prakse zemalja u regiji da ne izručuju svoje državljanke, čak i kada su te osobe optužene za ratne zločine.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Na konferenciji, učesnici su bili podijeljeni u četiri grupe. Zaključci u daljem tekstu i preporuke su nastale kao rezultat tih grupnih diskusija, u kombinaciji sa zaključcima i preporukama koje su proizilazile iz cijelog toka konferencije.

PSIHOSOCIJALNA PODRŠKA PREŽIVJELIM ŽRTVAMA SEKSUALNOG NASILJA U RATU

Potreba za uslugama rehabilitacije među preživjelim žrtvama seksualnog nasilja u ratu je još uvijek velika i još uvijek ima preživjelih žrtava koji nisu primili nikakve rehabilitacijske usluge, ili zbog nedostupnosti takvih usluga (npr. oni žive u udaljenim područjima, ili nema NVO organizacija odnosno institucija vlasti koje pružaju tu vrstu usluga, a koje su blizu njihovog mjesta stanovanja) ili zbog stigmatizacije koja je povezana sa ovom vrstom zločina.

- **Potreba za psihološkom podrškom mora se posmatrati u širem kontekstu – rehabilitacija mora biti omogućena kroz multidisciplinarni pristup;**
- **Preživjele žrtve seksualnog nasilja u ratu koji su svjedoci na suđenjima za ratne zločine imaju posebne potrebe u pogledu podrške koja im je na raspolaganju prije, u toku i nakon suđenja**
 - **Pravosudni sistem koji je senzibiliziran prema ovim konkretnim potrebama bi podstaknuo mnoge preživjele žrtve da progovore (čime bi se povećao broj procesuiranih predmeta) te omogućio svjedocima adekvatan tretman u toku suđenja;**
- **Rehabilitacijske usluge moraju uključiti djecu preživjelih žrtava kako bi se prevenirao generacijski prijenos traume;**

Iako učesnici prepoznaju važnost inicijative Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH za kreiranje Programa za poboljšanje položaja žena žrtava ratnog silovanja, seksualnog zlostavljanja i drugih oblika torture u BiH, važno je imati na umu da nevladine organizacije u Bosni i Hercegovini, i šire, imaju dugoročno iskustvo i stručne kapacitete kada je riječ o pružanju rehabilitacijskih usluga i podrške preživjelim žrtvama ratnih silovanja. Stoga:

- **NVO organizacije moraju biti uključene u kreiranje i implementaciju vladinih strategija i programa koji se odnose na ovu oblast;**
- **Vladine institucije moraju pronaći održiv način finansiranja rada NVO.**

BORBA PROTIV STIGME

Socijalna stigma koja se veže za žene (i muškarce) koji su bili žrtve seksualnog nasilja u ratu je veoma rasprostranjena širom regije. Stigma sa kojom se suočavaju rezultira u velikom broju preživjelih žrtava koje još uvijek žive u tišini, koji ne govore naglas o tome kroz šta su prošli, te su marginalizirani u društvu kako de facto, tako i de jure. Nadalje, patnju civilnih žrtava rata još uvijek koriste i njome manipuliraju političke elite u regionu.

- **Aktivnosti koje imaju za cilj borbu protiv stigme bi se trebale usmjeriti na individualne patnje žrtve;**

- Relevantni zakoni u BiH (entitetski i kantonalni) moraju jednako tretirati žrtve seksualnog nasilja u ratu širom BiH (postojeća diskriminacija u zakonima se mora eliminirati i mora se osigurati usklađenost među tim zakonima);
- Žrtve seksualnog nasilja u ratu moraju činiti dio relevantnih zakona i politika Hrvatske, Srbije i Kosova;
- Trebale bi se provesti kampanje podizanja nivoa svijesti sa fokusom na naglašavanje karaktera seksualnog nasilja u ratu
 - Stvoriti atmosferu u javnosti koja će omogućiti preživjelim žrtvama da progovore o svojim iskustvima bez osjećanja stida (afirmativna atmosfera će također omogućiti preživjelima da naprave iskorak i da se registriraju kao takvi kako bi dobili pristup naknadi ili drugim vrstama beneficija);
- Regionalni multidisciplinarni sastanci bi se trebali redovno održavati sa ciljem razmjenjivanja iskustava i učenja jedni od drugih.

EKONOMSKO I SOCIJALNO JAČANJE PREŽIVJELIH ŽRTAVA SEKSUALNOG NASILJA U RATU

Žene žrtve seksualnog nasilja u ratu se često osjećaju marginalizirano kako socijalno, tako i ekonomski. Stoga, aktivnosti koje imaju za cilj borbu protiv seksualnog nasilja u ratu također moraju uzeti u obzir ekonomske potrebe preživjelih žrtava i stvoriti održive sisteme stvaranja prilika zapošljenja kako bi se umanjio stepen osjetljivosti te kako bi se žene osnažile da budu aktivni posrednici društvenih promjena.

- Uspostaviti fond za reparacije
 - Potpuna inkluzija žena se mora osigurati u toku priprema, osmišljavanja i implementacije fonda;
- Osigurati odgovarajuće informacije i edukaciju za preživjele o procedurama i standardima koji su neophodni za realizaciju njihovih socijalnih i ekonomskih prava
 - Finansijska pomoć na koju žrtve imaju pravo mora biti prilagođena njihovim konkretnim situacijama);
- Osigurati usvajanje zakona na državnom nivou koji će definirati status i prava preživjelih žrtava seksualnog nasilja u ratu;
- Saradnja između vladinog i nevladinog sektora se mora ojačati;
- Osigurati umrežavanje između organizacija koje provode aktivnosti ekonomskog i socijalnog jačanja preživjelih žrtava u svrhu razmjene dobrih praksi, razmjene iskustava, jačanja malih organizacija i slično;
- Podržati uspostavljanje regionalnih centara za ekonomsko i socijalno jačanje žena žrtava rata
 - Regionalni centri mogu pomoći žrtvama da prevaziđu probleme nepristupačnosti usluga zbog stigme (često je to slučaj sa žrtvama koje dolaze iz manjih sredina);
- Svi programi i prava moraju uključivati djecu;

- Osigurati da javni pozivi, oglasi za posao i slično daju prednost ženama žrtvama rata;
- Osigurati pomoć ženama povratnicama koje se integriraju u nove lokalne zajednice;
- Besplatna pravna pomoć i zastupanje na sudovima se mora učiniti dostupnim za preživjele žrtve, kao i pravna pomoć u ostvarivanju socijalnih i ekonomskih prava.

USPOSTAVLJANJE REGIONALNOG MEHANIZMA/RESURSNI CENTAR

Standardi međunarodnih ljudskih prava nalažu mehanizme za učešće, prevenciju i zaštitu žena i djevojaka na svim nivoima društva i u svim fazama mirovnog procesa. Iako su u BiH i u regionu Zapadnog Balkana uspostavljene agencije i ostali organi vlasti za nadzor i podršku strategijama ravnopravnosti spolova i implementaciji standarda međunarodnih ljudskih prava, adekvatan istraživački centar koji bi mogao kapitalizirati sve što je urađeno u ovoj oblasti i koji bi obavljao sveobuhvatan analitički posao, olakšao regionalno umrežavanje i podržao razvoj politika u oblasti seksualnog nasilja u ratu, ne postoji. UNFPA, zajedno sa WILFP i drugim UN agencijama, je počela sa osmišljavanjem ideje o uspostavljanju regionalnog mehanizma, specijaliziranog tijela koji bi nadgledao i zagovarao jačanje prava žena, te koji bi bio regionalni centar za znanja i resurse, pružao ekspertizu u ovoj oblasti kako za donosioce odluka, tako i za NVO sektor, te bi djelovao kao posrednik u regionalnoj mreži žena. Ova zamisao je predstavljena na konferenciji i sljedeće preporuke su proizašle iz diskusije:

- **Mehanizam/resursni centar bi se trebao uspostaviti u Bosni i Hercegovini, ali bi se trebala osigurati saradnja između zemalja regije (npr. putem razmjene dokumentacije, organiziranja ekspertnih sastanaka, radnih stolova, itd.)**
 - Kod uspostavljanja saradnje unutar regije, mora se osigurati učešće NVO i pojedinačnih eksperata sa Kosova (u svjetlu postojećih poteškoća sa kojima se suočavaju osobe sa Kosova kada žele putovati u Bosnu i Hercegovinu);
- Rad mehanizam/resurnog centra bi trebao biti zasnovan na feminističkim načelima, a osim što bi bio usmjeren na žene preživjele žrtve seksualnog nasilja u ratu, trebao bi također primjenjivati sveobuhvatniji pristup koji uključuje i djelovanje na samim uzrocima seksualnog nasilja u ratu, kao što je neravnopravnosti spolova u domenu politike i ekonomije;
- Uspostavljanje mehanizma/resurnog centra bi se trebalo izvršiti na transparentan i inkluzivan način
 - Trebala bi se osnovati radna grupa koju bi činili predstavnici organizacija žena;
- **Mehanizam/resursni centar bi trebao imati čvrstu dokumentacionu komponentu**
 - Jedan od njegovih zadataka bi trebao biti konsolidacija postojećih baza podataka i provođenje analize i mapiranja;
- Istraživanje koje će mehanizam/resursni centar sprovesti treba koristiti za formuliranje konkretnih zahtjeva koji bi se koristili za unaprijeđenje života žena koje su preživjele seksualno nasilje u ratu, poput poboljšanih sistema rehabilitacije, razvoja programa reparacije, itd.

OPĆE PREPORUKE

- Trebala bi se organizirati donatorska konferencija za podršku preživjelim žrtvama seksualnog nasilja u ratu;
- Vlasti moraju osigurati žrtvama i NVO više informacija u pogledu programa i strategija koje su u fazi izrade, a koje su relevantne za ovu oblast;
- Trebala bi se izvršiti revizija pozicije žena u svim zemljama bivše Jugoslavije;
- Regionalna saradnja između vlasti je neophodna kako bi žene koje su preživjele ratna silovanja mogle ostvariti svoja prava neovisno o tome gdje žive;
- Procesuiranje počinitelja je ključni faktor u procesu zacjeljivanja preživjelih žrtava seksualnog nasilja u ratu;
- Vladine, nevladine i međunarodne organizacije bi trebale podržati kontakte i umrežavanje među ženama koje su preživjele seksualno nasilje u ratu;
- Mora se osigurati redovna komunikacija i razmjena informacija između udruženja žrtava, NVO organizacija koje pružaju podršku i institucija vlasti;
- Osigurati šire učešće predstavnika organa vlasti na konferencijama kao što su ove.

UČESNICI

1.	Adnan	Kadribašić	Agencija za ravnopravnost spolova
2.	Alma	Deverovi	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
3.	Alma	Dedić	Razvojni program Ujedinjenih nacija
4.	Almir	Alić	ICTY
5.	Amna	Muharemovic	UN Women
6.	Amra	Delić	Centar za mentalno zdravlje, Tuzla
7.	Anđelko	Kvesić	Hrvatsko udruženje logoraša
8.	Andrew	Mayne	UNHCR
9.	Anita	Tavra	UNFPA
10.	Arijana	Saračević	Novinarka
11.	Azra	Džipa	Gender Centar FBiH
12.	Bakira	Hasecic	Udruženje „Žene žrtve rata“
13.	Barbara	Chiarenze	OSCE
14.	Belma	Bečirbašić	Novinarka
15.	Berina	Meheljić	Fondacija „CURE“
16.	Besima	Čatić	Organizacija Amica Educa, Tuzla
17.	Bojana	Sušić	Organizacija za žene žrtve torture (u procesu osnivanja)
18.	Branka	Antić Štauber	Udruženje „Snaga žene“
19.	Danijela	Jovović	Organizacija za žene žrtve torture (u procesu osnivanja)
20.	Davorka	Čolak	Državno Odvjetništvo, Hrvatska
21.	Denis	Đidić	BIRN
22.	Diane	Brown	OSCE
23.	Dragan	Popovic	Nezavisni stručnjak za tranzicijsku pravdu
24.	Dragiša	Andrić	Savez logoraša, Višegrad
25.	Dubravka	Salčić	Udruženje za rehabilitaciju žrtava torture, Centar za žrtve torture
26.	Edin	Ramulić	Udruženjeprijedorčanki „Izvor“
27.	Elissa	Helms	Odjel za gender studije Centralnog evropskog univerziteta
28.	Emine	Bozkurt	Članica Evropskog parlamenta
29.	Ena	Tiragić	Udruženje „Snaga žene“
30.	Enisa	Salčinović	Predstavnica žena žrtava rata, kantonalni Savez logoraša, Kanton Sarajevo
31.	Erika	Kvapilova	UN Women
32.	Esad	Boskailo	Psiholog
33.	Esmā	Drkenda	Udruženje „SEKE“ Goražde
34.	Esmā	Palić	Ministarstvo rada i socijalne zaštite, FBiH
35.	Esther	Garcia	UN Women
36.	Faris	Hadrović	UNFPA
37.	Florence	Bauer	UNICEF
38.	Francesco	Caruso	OSCE
39.	Gabrijela	Jurela	UNFPA
40.	Gorana	Mlinarevic	Centar za interdisciplinarnu studiju
41.	Gunter	Swager	ICTY
42.	Habiba	Karahasanović	Udruženje „Naš glas“
43.	Hasija	Branković	Predstavnica žena žrtava rata, kantonalni Savez logoraša, Kanton Sarajevo
44.	Ibro	Bulić	Tužilaštvo BiH
45.	Igballe	Rogova	Mreža žena Kosova
46.	Igor	Cvetovski	IOM
47.	Irena	Antić	Radio FbiH
48.	Ismeta	Dervoz	Parlamentarna skupština, Predstavnički dom BiH
49.	Jadranka	Miličević	Fondacija „CURE“
50.	Janko	Velimirović	Centar za istraživanje ratnih zločina Republike Srpske
51.	Jasmin	Panjeta	UNFPA
52.	Jasmina	Mujezinović	Fondacija za lokalnu demokratiju
53.	Jasmina	Murić	Agencija za ravnopravnost spolova, Ministarstvo rada i socijalne politike Srbije

54.	Jasminka	Džumhur	Ured Ombudsmana
55.	Jasna	Zečević	Udruženje „Vive Žene“
56.	Jelena	Čaušević	Centar za ženske studije
57.	Jelena	Milinović	Gender centar RS
58.	Lara	Scarpitta	Delegacija Evropske Unije
59.	Lejla	Mamut	TRIAL
60.	Lejla	Ridžanović	UNHCR
61.	Lejla	Redžepagić	Organizacija „Amica Educa“ Tuzla
62.	Madeleine	Rees	Međunarodna liga žena za mir i slobodu
63.	Maja	Marjanović	UN Women
64.	Majda	Prljača	UNFPA
65.	Mara	Radovanović	Udruženje „LARA“
66.	Margrith	Prins	Ured visokog predstavnika
67.	Marima	Naqvi	Ambasada Norveške
68.	Martina	Čarija	Udruženje za psihološku pomoć
69.	Maureen	Master	UNHCR
70.	Memnuna	Zvizdić	Udruženje „Žene ženama“
71.	Milan	Petrović	Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije
72.	Milorad	Živković	Parlamentarna grupa za populaciju i razvoj BiH
73.	Miloš	Urošević	Udruženje Žene u crnom
74.	Mirjana	Musić	Udruženje „Žene ženama“
75.	Mirsada	Terzić	Udruženje „Naš glas“
76.	Mirza	Omerhodžić	IOM
77.	Nada	Marković	Udruženje Maja Kravica
78.	Nada	Golubović	Udruženje „United Women“
79.	Nela	Pamuković	Centar za žene žrtve rata ROSA
80.	Nela	Porobić Isaković	UNFPA
81.	Nina	Genneby	Kvinna till Kvinna
82.	Nuzhat	Eshan	UNFPA
83.	Obrad	Bubić	Udruženje logoraša RS
84.	Rashida	Manjoo	Specijalni izvjestiteljica UN o nasilju nad ženama, njegovim uzrocima i posljedicama
85.	Ristina	Thomasson	OSCE
86.	Ruzmira	Gaco	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
87.	Sabiha	Husić	Medica Zenica
88.	Sebiha	Turkanović	Udruženje logoraša Prijedor
89.	Šaćir	Srebrenica	Savez logoraša BiH
90.	Saja	Čorić	Sumejja Gerc
91.	Saliha	Đuderija	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
92.	Samra	Hadziabdic Filipovic	Agencija za ravnopravnost spolova BiH
93.	Sanela	Paripović	UNDP
94.	Selma	Korjenić	Švicarsko udruženje TRIAL
95.	Shaina	Makani	Centar za postkonfliktna istraživanja
96.	Spomenka	Krunić	Gender centar RS
97.	Stanojka	Tesic	Forum žena Bratunac
98.	Suzana	Božić	CARITAS
99.	Vanja	Matić	NATO HQ Sarajevo
100.	Vesna	Teršelić	Documenta
101.	Zijad	Hasić	Parlamentarna grupa za populaciju i razvoj BiH
102.	Zorica	Spasojević	Udruženje Žene u crnom